

JÄMSÄN KIRKONMÄKI

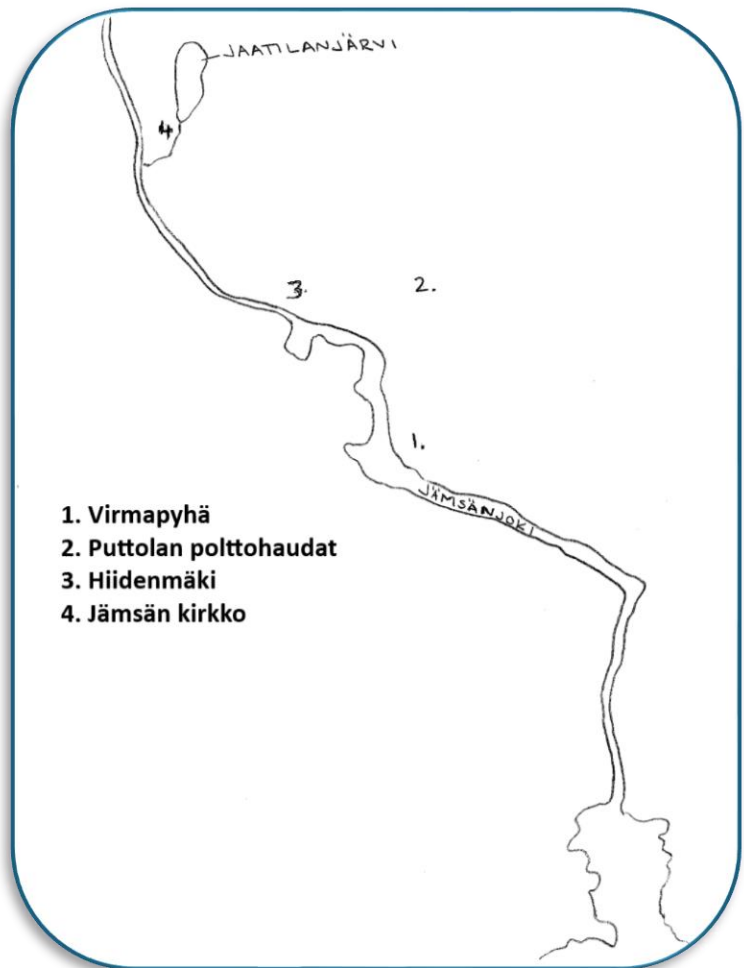
KUVALÄHDE: ILMAVOIMAT/ SUOMEN ILMAILUMUSEO

JÄMSÄN ASUTUKSEN ENSIASKELEET

Jämsä sai ensimmäiset vakituiset asukkaansa, kun alueella eränkävintä harjoittaneita hämäläisiä asettui Jämsänjoen varteen 1000-luvulla. Arkeologisten löytöjen perusteella ensimmäinen kiinteäasutus muodostui Jämsänjoen eteläpäähän. Ei-kristillisillä jämsäläisillä oli omat pyhät paikkansa, kuten Virmapyhä tai Hiidenmäki.¹

Viikinkiajalla vakiintunut asutus loi juuret keskiaikaiselle kehitykselle sekä kristinuskon saapumisen myötä omalle seurakunnalle jo niinkin varhaisessa vaiheessa kuin 1400-luvun alussa. Keskiaikaisesta asutuksesta tiedetään lähteiden vähyyden vuoksi hyvin vähän. Ensimmäiset tarkat tiedot Jämsän

alueen asutuksesta ovat peräisin vuodelta 1539, jolloin tehtiin Hämeen linnaläänin maakirja. Siinä käytiin läpi alueen kylät ja talot. Suurin osa kylistä sijoittui Jämsänjoen varrelle, josta ne jatkuivat pitkinä ja kapeina kohti takametsiä ja eräalueita. Valtaosa taloista sijaitsi lähekkäin lähellä jokea, mutta osa taloista sijoittui kauemmas alueen takamaille.²

¹ Suvanto 1954. s. 80-81, 98,

² Suvanto 1954. s. 116, 175

KIRKKO KESKUKSENA - KIRKONKYLÄ

Jämsän kirkonmäen alue sijaitsee kolmisen kilometriä siitä alueesta, jonne ensimmäisen vakituisen asutuksen uskotaan keskittyneen. Asutus oli vuosisatojen kuluessa lisääntynyt Jämsän alueella, ja asutus nousi Jämsänjoen vartta ylöspäin. Vuoden 1539 maakirjan perusteella voidaan todeta, että suurin asutuskeskittymä oli nykyisen kirkonmäen ympäristössä ja lähialueilla. Kymmenen kilometrin säteellä oli 20 kylää, joissa oli yhteensä 57 taloa. Arvion mukaan Jämsän alueella asui tuolloin reilu 900 henkeä, joista noin 500 asui tällä kymmenen kilometrin alueella.³ Asutuskeskittymä voi selittää sitä, miksi kirkon paikaksi valikoitu 1400-luvulla tämä alue. On myös mahdollista, että alueella oli esihistoriallinen kalmisto, jonka paikalle kirkko ja uusi kirkkomaa tehtiin.

Vuoden 1696 karttaan on merkitty vanha Laukaantie, joka tuli Längelmäeltä, ylitti Jämsänjoen pappilan kohdalla, ja jatkui Auvilan ohitse kohti Juokslahtea ja Korpilahtea. Tämä pappilan silta/kirkkosilta oli ainoa Jämsänjoen ylityspaikka aina vuoteen 1862, jolloin Seppolan silta valmistui.⁴ Kirkkosilta säilyi käytössä aina vuoteen 1926, jolloin se huonokuntoisena romahti.

Kirkko rakennettiin keskeiselle paikalle, mutta kirkon myötä erilaiset toimijat asettuivat kirkon läheisyyteen. Kirkkosillan lähelle, Jämsänjoen länsirannalle asettui asumaan käsityöläisiä. 1800-luvun lopulla kirkkosillan kupeessa asui ainakin kauppias Lojander ja sillasta hieman pohjoiseen karvari Haataja.

Kirkon takana, Jaatilanjärven rannalla oli ”Klockare torp” eli lukkarin torppa, joka on mainittu vuoden 1752 kartassa. Vitikkalan kartanon torpassa asui vuonna 1740 lukkari Isak Cajander vaimonsa Lenan kanssa. Lisäksi siellä asui edellinen lukkari, Lenan isä Michael Dijkman. Torpan nimeksi vakiintui myöhemmin Punala. Seuraava lukkari Punalaan muutti vuonna 1867, kun lukkari Karl Johan Lindblad asettui sinne perheineen. Perhe muutti Punalasta vuonna 1880 kirkkosillan kupeeseen, kauppias Lojanderin taloon. Punalaaan kuljettiin kirkkopihan ohitse, kirkon eteläpuolelta. Ojan yli, joka tunnetaan Lukkarinojana.⁵

---

³ Niitemaa 1955. s. 386; Aaltonen 1963, 11

⁴ Kuusanmäki 1962. s. 149, 169 & 176

⁵ Särkkä 2003; Kuusanmäki 1962, s. 298.

Kirkonkylän asemasta keskeisenä paikkana kertoo myös se, että kirkon kohdalle pääsi myös laivoilla, jotka liikennöivät Päijänteellä. Vuonna 1922 laaditussa matkaoppaassa on kuvaus tällaisesta matkasta.⁶

HAUTAAMINEN

Hautaustapa paljastaa sen, mitä kuolemasta ja tuonpuoleisesta ajatellaan. Kristinuskon myötä polttohautaus väistyi, ja tilalle tuli ruumishautaus. Ei-kristillisellä ajalla oli tyypillistä laittaa hautaan erilaisia esineitä, joita uskottiin tuonpuoleisessa elämässä tarvittavan. Nykyisen kirkonmäen alueelta on löytynyt muutamia rautakautisia solkia, joiden uskotaan kuuluneet 1000- ja 1100-lukujen ruumiskalmistoon. Näiden löytöjen alkuperä on kuitenkin selvittämättä, ne ovat saattaneet kulkeutua ajatun täytemaan mukana löytöpaikalle.⁷

Jämsän keskiaikaisen kirkon, oli niitä yksi tai kaksi, oletetaan sijainneen pappilan tontin ja Jämsänjoen välisellä alueella. Näiden kirkkojen yhteydessä on ollut kirkkomaa. Hautaamista varten varattu alue oli aidalla rajattu siunattu alue, jota kirkko suojaasi. Mitä lähempänä hauta oli kirkkoa, sen parempi. Myös kirkkoihin haudattiin keskiajalla, mutta sen kunnian sai yleensä papisto.

Muistitiedon mukaan nykyisen urheilukentän kohdalta kerrotaan löytyneen hautakuvioita. Toisaalta taas vanhan kirkkotarhan kerrotaan sijainneen kirkon yhteydessä, vanhan pappilan riihiladon eteläpäässä. Tämä lato oli suoraan nykyisen pappilarakennuksen länsipuolella, joen varrella.⁸

Kirkon kirkkomaa

Uuden, vuonna 1684 valmistuneen kirkon myötä kirkkomaa siirtyi alueelle, jossa tänä päivänä on Muistojen hautausmaa ja sankarihautausmaa. Kirkko sijoittui alueen pohjoisreunalle, mahdollisesti alueen vanhimpien säilyneiden muistomerkkien tienoille.

Kirkkomaa oli pieni, sillä sen aidan pituus oli vain noin 167 metriä. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että hautapaikat käytettiin nopeasti uudestaan ja kirkkomaata ajoittain täytettiin vetämällä sinne hiekkaa. Vuonna 1809 hautausmaata laajennettiin 150 m² verran. Kun kirkko vuonna 1829

---

⁶ Forss, S.W. 1922. s. 126

⁷ Katiskoski 1989.

⁸ Katiskoski 1989

purettiin, saatiin kirkkomaalle silloinkin lisää tilaa. Kirkkomaata laajennettiin 1800-luvun puolessa välissä muutama otteeseen, aina Lukkarinojaan asti, mutta se kävi liian pieneksi. Päätös uuden hautausmaan perustamisesta tehtiin vuonna 1871.⁹

Vuosien 1867–1868 nälkävuosien suuri kuolleisuus täytti hautausmaata ennätysvauhtia. Alueen etelälaidalle haudattiin ihmisiä etenkin vuoden 1868 keväällä sadoittain. Esimerkiksi vuoden 1868 toukokuussa kuolleita jämsäläisiä oli 313. Aluetta kutsutaan tänä päivänä nälkämaaksi, ja sitä hoidetaan luonnontilaisena niittyalueena.

Kirkkoon hautaaminen oli yleistä 1600- ja 1700-luvulla. Kirkosta hautapaikan sai papisto, aatelisto ja suurimpien talojen talolliset. Kirkkoon hautaamisella haluttiin korostaa säätyeroja ja uskottiin, että mitä lähempänä alttaria ruumis on, sitä paremmassa turvassa sielu olisi. Kirkon hautapaikat olivat seurakunnalle myös tulonlähde, sillä niistä pystyttiin pyytämään kunnollista multarahaa. Kirkossa tiedetään olleen seuraavien talojen sukuhautoja; Vitikkala, Kaipola, Kerkkola, Jaatila, Auvila, Alho, Yijälä ja Streng.¹⁰ Kirkkoon hautaaminen kiellettiin vuonna 1772, mutta se oli Jämsässä vähentynyt jo aikaisemmin.

Kun kirkkoon hautaaminen kiellettiin, halusivat jotkut rakentaa kirkkomaalle omia hautakappeleita. Ensimmäiseen, nimismies Cautonin pyyntöön vuonna 1781 suostuttiin ja hän sai tehdä holvatus hautapaikan oman aitaosuutensa kohdalle. Pyyntöjen lisääntyessä asiaan ei heti suostuttu kirkkomaan pienen koon vuoksi. Holvatut haudat piti sijoittaa osaksi kirkkomaan aitaaitaa, että niiden katto oli osa aidan kattoa. Näiden hautojen lukumäärästä ei ole tietoa.¹¹

Muistojen hautausmaalla on säilynyt 20 vanhaa **muistomerkkiä**. Niistä kuusi on Grönholmin sukuhaudalla, muut yksittäin ryhmiteltynä alueen pohjoislaidalle. Konkolan pieni tyynykivi on alueen etelälaidalla, nälkämaaksi kutsutun alueen reunalla. Vanhin muistomerkki kuuluu vuonna 1814 kuolleelle kirkkoherra Samuel Heurlinille. Muut muistomerkit ovat peräisin 1800-luvun loppupuolelta.

Vuoden 1918 sodan valkoisten puolella kaatuneet yhdeksän vainajaa päätettiin haudata hautausmaan keskivaiheille. Heidän nimet sijoitettiin vuonna 1920 hankittuun Evert Porilan suunnittelemaan muistomerkkiin. Talvi- ja jatkosotien **sankarivainajat** haudattiin samalle alueelle.

---

⁹ Ahola & Sojakka 1993.

¹⁰ Ahola & Sojakka 1993.

¹¹ Ahola & Sojakka 1993.

Tänä päivänä sankarivainajilla on tyynykivet, jotka on ryhmitelty vuonna 1920 hankitun muistomerkin ympärille.

Alueelta löytyy myös Karjalaan jääneiden vainajien muistomerkki, Nälkävuosien muistomerkki vuodelta 1987 sekä Sovinnon ja rauhan muistomerkki vuodelta 2000. Sovinnon ja rauhan muistomerkki pystytettiin vuoden 1918 tapahtumien muistoksi ja eheyttäjäksi. Muistomerkin toinen osa on vanhalla hautausmaalla, punaisten puolella kaatuneiden vainajien haudalla. Muistomerkin on suunnitellut Heikki Häiväoja.

Sankarihautausmaa vuonna 1958. Kuvälähde: Jämsän seurakunnan arkisto.

Uusi hautausmaa – nykyinen vanha hautausmaa

Uusi hautausmaa perustettiin Papinpellon laidalle, kirkon taakse Jaatilanjärveen viettävään rinteeseen vuonna 1871. Alue käsitti aluksi suunnilleen nykyiset osastot B–D. Vuosina 1892 ja 1915 tehtyjen laajennusten myötä hautausmaa saavutti nykyisen pinta-alansa. Kellotapulin uurnalehto perustettiin alueen etelälaidalle vuonna 1997.

Hautausmaa aidattiin aluksi hirsiaidalla, joka huonokuntoisena korvattiin kuusiaidalla 1910-luvulla. Samalla hautausmaalle tehtiin taotut rautaportit, joissa on kivipylväät. Aluksi hautausmaalle sai vapaasti istuttaa puita sen kaunistamiseksi, mutta tätä ryhdyttiin rajoittamaan jo 1900-luvun alussa, kun ensimmäisiä suunnitelmia hautausmaan hoidosta ja järjestelystä tehtiin.¹²

Hautausmaan itälaidalla on suuria sukuhautakokonaisuuksia, jotka ryhmittävät osastojen hautajakoa. Niiden lisäksi hautausmaalla on useita metallisia muistomerkkejä sekä pystykiviä, jotka muistuttavat hautausmaan ensimmäisistä vuosikymmenistä. Näin ollen muistomerkkityyliä kirjo on runsas ja kerroksellinen.

Punaisten puolella kaatuneiden hauta ja muistomerkki sijaitsee hautausmaan pohjoislaidalla, pääkäytävän päässä. Sen yhteydessä on Sovinnon ja rauhan muistomerkki osa 2. Hautausmaalla on useita **taideteoksia**. Pronssireliefejä on kahdeksan. Taiteilija Heikki Häiväojan haudalla sekä hänen vanhempensa haudalla on Häiväojan suunnittelemat taideteokset osana muistomerkkejä. Häiväojan suunnittelema muistomerkkejä löytyy näiden lisäksi neljä kappaletta. Kuvanveistäjä Kaisa Saikkosen haudalla on hänen oma työ, pronssinen naisfiguuri Lootin vaimo.

Hautausmaa oli jo sen perustamisvaiheessa havaittu huonosti hautaamiseen kelpaavaksi, ja uuden hautausmaan perustamisesta alettiin keskustella jo 1800-luvun lopulla. Hautausmaata kuitenkin täytettiin vetohiekalle useaan otteeseen ja se säilyi seurakunnan ainoana käytössä olevana hautausmaana aina vuoteen 1925 saakka, jolloin Miekkainpetäjän hautausmaa perustettiin. Hautaaminen vanhalle hautausmaalle on kuitenkin jatkunut koko ajan. Tänä päivänä hautauksia suoritetaan vanhoihin sukuhautoihin.

---

¹² Ahola & Sojakka 1993.

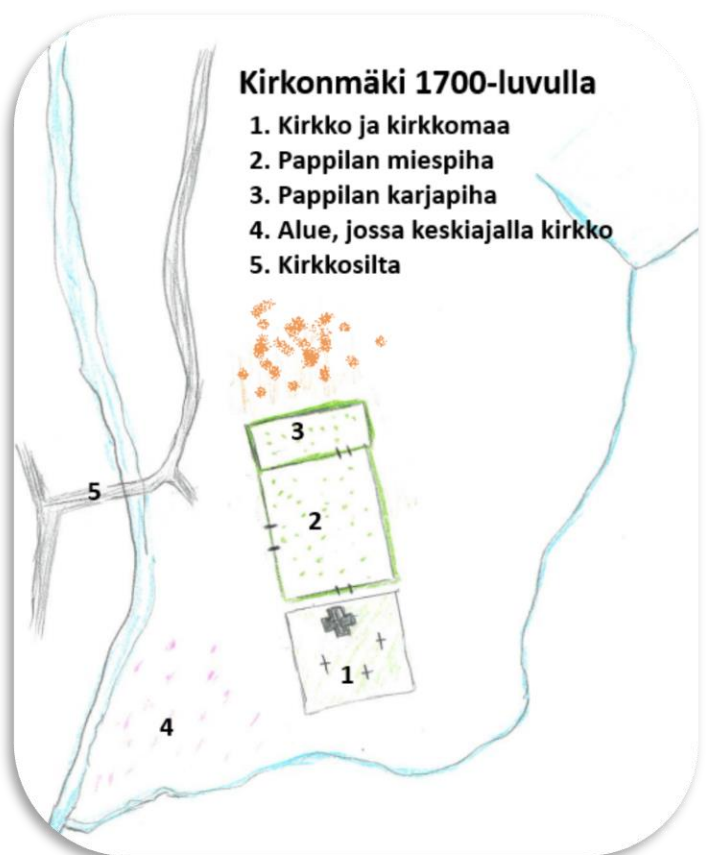
PÄRNÄMÄEN PAPPILA

Pappila oli kirkkoherran tai kappalaisen virkatalo, jonka kustannuksista vastasivat kirkkopitäjän neljänneskunnat. Pappi sai myös osan palkastaan maataloutta harjoittavan pappilan tuottoina. Kirkkoherran tai kappalaisen vaihtuessa, suoritettiin pappilassa katselmus, jossa pappilan rakennukset ja niiden kunto käytiin läpi. Näiden katselmusten kautta saadaan kuva pappiloiden historiasta.

Jämsän kirkkoherra asui Pärnämäen pappilassa, joka on ollut nykyisellä paikallaan ainakin jo 1600-luvun lopulla. Kirkkoherran virkatalona pappila oli 2000-luvun ensimmäisiin vuosiin asti. Nykyisin pappilarakennuksessa on kirkkoherranvirasto sekä toimistotiloja. Nykyinen rakennus on vuodelta 1818, mutta sen ulkoasu on muuttunut useaan otteeseen. Pihapiiristä löytyy myös varastorakennus, jonka vanhin osa – vilja-aita – on vuodelta 1840.

Pappilan ensimmäiset vuosisadat

Pappilan tontti on ollut nykyisellä paikallaan jo 1600-luvun lopulla, todennäköisesti jo aikaisemminkin. Koska pappilat olivat maalaistaloja, kuului niiden rakennuskantaan lukuisia eri rakennuksia. 1700-luvun alussa Jämsän pappilassa oli miespiha, karjapiha sekä riihipiha. Ajantapaan eri toiminnot sijoituivat jokainen erilliseen rakennukseensa. Pappilan miespihalta löytyi ainakin keittokota, useampi kamari, piispantupa, pakaritupa sekä aittoja ja erilaisia pirttejä. Karjapihalla oli navetta, hevossuoja, latoja sekä aittoja. Riihipihalla oli riihi ja riihiladot. Pihojen ulkopuolelle sijoittui mallaspirtti ja sauna.¹³

¹³ Kuusanmäki 1962. s. 386–397

Pappilan miespiha on sijainnut samalla paikalla, kuin nykyinen pappilan pihapiiri. Karjapiha sijaitsi sen pohjoispuolella, aivan siinä kiinni. Vuoden 1778 katselmuksessa se määrättiin siirrettäväksi läheiselle peltotilkulle, tarpeeksi kauas, tulenvaaran välttämiseksi.¹⁴ Ilmeisesti tämä oli paikka, jossa karjapiha oli 1920-luvulle saakka.

Pappilan miespiha oli aidattu, ja siinä oli kolme porttia. Yksi johti kirkolle, yksi pohjoispuolelle ja yksi katettu, suuri portti läntiselle sivulle. Läntinen portti oli todennäköisesti pappilan pääportti, joka johti ohitse kulkevalle tielle.

Pappila 1800-luvun lopulla

Kun kirkkoherra Nordström vuonna 1867 kuoli, pidettiin pappilassa tulo- ja lähtökatselmus. Miespihalla oli päärakennus, jota oli Nordströmin toimesta jatkettu. Pihan pohjoislaidalla, kirkolle vievän tien myötäisesti oli pakarirakennus. Etelälaidalla oli 1840-luvulla rakennettu aittarivi. Päärakennuksen eteläpäässä, siitä irrallaan oli salirakennus, jossa oli

kaksi kamaria ja eteinen. Karjapihalla oli uusi navettarakennus, hevostalli ja muita karjasuojia sekä aittoja. Rannassa oli uusia riihirakennuksia, sauna, mallaspirtti sekä liiteri.¹⁵

Kirkkoherran Saloniuksen astuessa virkaansa vuonna 1889 päätettiin virkatalokatselmuksen jälkeen pappilaa kunnostaa monin tavoin. Päärakennuksen jatkoksi liitettiin irrallinen salirakennus. Samalla rakennuksen kattomalli muutettiin ja pappilan ulkoseinät saivat vuorilaudat. Pappilan talousrakennuksia kunnostettiin ja osittain tehtiin uusiksi. Vuonna 1913 pappilan eteläpään tehtiin tulenkestävä arkistosiipi.¹⁶

¹⁴ Kuusanmäki 1962. s. 397.

¹⁵ Kuusanmäki 1962. s. 402-411; JämSRK. Valokuva kirkonmäestä 1880-luvulta.

¹⁶ Kulha 1974. s. 467

Kirkko oli siirtynyt uudelle paikalle jo vuosisadan alussa, mutta vuosisadan lopulla pappilan eteläpuolelta purettiin myös vanha kellotapuli ja hautausmaa jäi pois käytöstä. Pappila ympäristöineen muuttui, sillä 1900-luvulle tultaessa pappilan miespihan rakennuskanta oli huomattavasti vähäisempi kuin sata vuotta aiemmin. Pihapiiriin istutettiin puita, sinne tehtiin puutarha kasvimaaineen ja pihapiiri aidattiin.

Pappila 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä

Pärnämäen pappila oli vuosisadan alussa vauras maatila, jolla oli runsaasti peltoa ja metsää sekä aputalo Mattila, kaksi torppaa ja kymmenen mäkitupaa. Muutosten aika kuitenkin oli käsillä. Jo 1800-luvun lopulla oli pappilan maista erotettu tontteja ja tämä kehitys kiihtyi 1900-luvun kuluessa. Asutus tuli lähemmäs pappilaa ja kirkkoa. Pappilan karjapihan viimeiset rakennukset purettiin 1920-luvulla. Pappilan pihapiiri oli vehreä puutarha peltojen ja kasvavan asutuksen keskellä.

Pappilan päärakennusta remontoitiin 1950-luvulla, jolloin se sai nykyisen muotonsa. Rakennusta lyhennettiin sen pohjoispäästä. Samalla rakennukseen tehtiin tilat kirkkoherranvirastolle. Pappila kuitenkin säilyi kirkkoherran virka-asuntona vielä 50 vuotta.

Pappila kirkon tornista kuvattuna 1900-luvun alussa. Kuvalähde: Vapriikin kuva-arkisto. HM 2678

KIRKKOPIHA JA KIRKON YMPÄRISTÖ

Vuonna 1824 rakennetun kirkon edustalla, pappilan karjapihan kupeessa oli **kirkkopiha**, joka toimi sen aikaisena parkkipaikkana. Hevosia varten oli kirkkopihassa heinäkoreja, joiden jokaiselle sivulle sai hevosen kiinni. Koreja oli yhteensä 34. Ne korvattiin vuonna 1903 uudenaikaisilla hevospuomeilla, joihin mahtui kiinni useampi hevonen kärryineen. Samalla kirkkopihaa laajennettiin.¹⁷

Kirkkopihalle johti tie pappilan miespihan ja karjapihan välistä. Kirkkopihalta tie jatkui kirkon pohjoispuolella olevalle hautausmaalle, nykyisen huoltotien kohdalla. Kirkon eteläpuolelta tie jatkui kohti Punalan taloa, joka sijaitsi nykyisen sairaalan alueella.

Kirkkopiha oli alempana kuin kirkko. Kirkon oville johti puuportaat, joita oli usein uusittava niiden joutuessa ulkona sään armoille. Kirkonkokous päätti elokuussa 1897, että kirkon pääportaat, sakastin portaat sekä Jaatilanjärven puoleiset portaat tehdään kivistä samaan malliin kuin puiset. Tarkemmat suunnitelmat laati arkkitehti, jonka suunnitelmien mukaan myös vanhat hevoskopit korvattiin. Remontissa **kirkon piha** sai nykyisen muotonsa. Rinne pengerrerettiin kivimuurilla, maata tasattiin ja kirkon edustalle tehtiin leveä kiviportaikko. Kirkon piha myös aidattiin kivipaasilla, joiden välissä kulki metalliputket. Valokuvien mukaan aita jatkui tapulille asti. Pengerrys- ja aitaustyöt tehtiin 1900-luvun alussa.¹⁸

Kirkon takana, sen pohjois- ja itäisivuilla maa on hyvin kallioista ja laskee voimakkaasti kohti Jaatilanjärveä. Alue ei juurikaan näy vanhoissa valokuvissa eikä siitä ole lähdemainintoja, mutta sen voidaan olettaa olleen luonnontilainen hoitamaton alue, josta on kuljettu kirkon itäiselle ovelle. Kirkon eteläpuolelta ei päässyt kulkemaan, sillä kirkon seinä asettui aivan kallion reunalle. Kirkon pohjoispuolelle vuonna 1857 valmistunut tapuli ja vuonna 1872 sen pohjoispuolelle valmistunut hautausmaa todennäköisesti lisäsivät alueen käyttöä.

Kirkosta etelään, nykyisten nurmikenttien kohdalla oli peltoja, joista ainakin osa vuoden 1899 kesäkuussa annettiin veloituksessa kanttorin käyttöön hevoshaksi.¹⁹ Nurmialueista käytetään

---

¹⁷ Kulha 1974, 480.

¹⁸ JämSRK. Kirk.kok.ptk. 30.8.1897, 17.12.1899 & 3.11.1901; ELKA. 2561/550 & 2561/558

¹⁹ JämSRK. Kirk.kok.ptk. 25.6.1899.

myös nimeä **Kanttorinpuisto**. Mahdollisesti alueelta on kuljettu myös hautausmaalle, joka vuoteen 1872 oli seurakunnan ainoa hautausmaa.

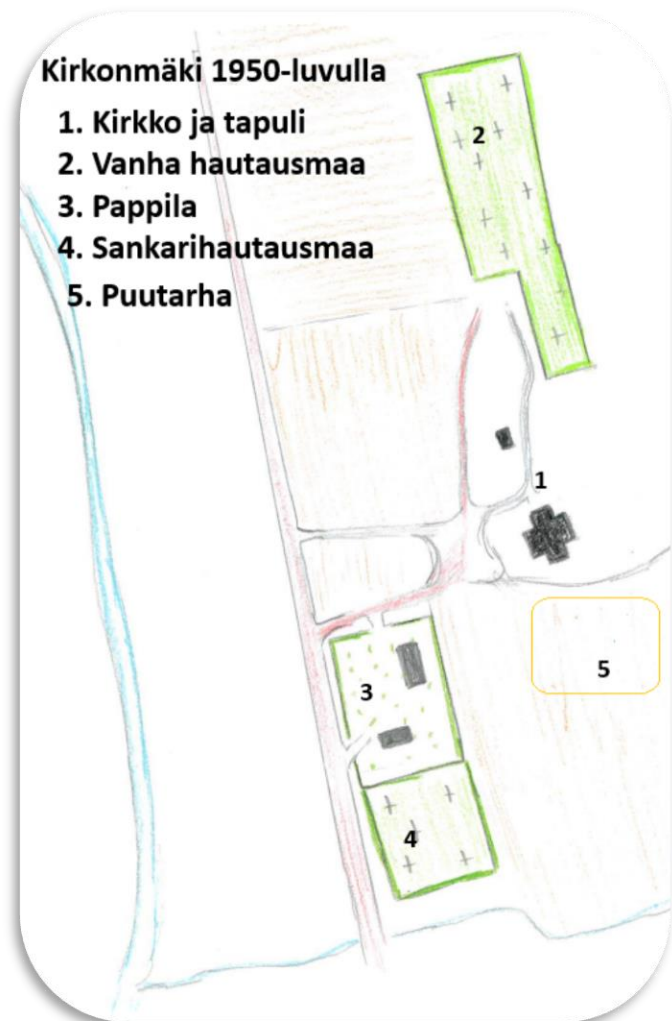
Myös nykyisen vanhan hautausmaan ja Jaatilanjärven välinen maa-alue oli vuokrakäytössä. Alue vuokrattiin aina viideksi vuodeksi kerrallaan. Vuokraaja veloitettiin aitaamaan hautausmaa pohjois- ja etelänurkista asti aina Jaatilanjärveen asti.²⁰

Autot korvaavat hevoset

Valokuvien perusteella vanhan kirkon palon aikaan kirkkopihassa oli useita hevospuomeja, mutta uuden kirkon valmistuessa vuonna 1929, oli hevospuomit suurimmaksi osaksi poistettu. Alueen oikeassa laidassa, samalla kohdalla kuin tänä päivänä oli yksi hevospuomi. **Kirkkopiha** oli avara ja siitä lähti leveä tie kohti hautausmaata. Kirkolle johtavien portaiden edessä olleet portti ja aita oli purettu.²¹ Ilmeisesti pappilan vanhalta tallipihalta tässä yhteydessä purettiin loput rakennukset.

Suomen ilmailumuseon kokoelmien valokuvassa²² kirkon seutu näyttäytyy peltomaisemana, jonka keskellä kohoaa kirkko. Pappilan ja lukkarinojan välinen maa-alue on peltona, kuten myös nykyisen

seurakuntakeskuksen kohta sekä hautausmaan sivu. Vanhan tallipihan alue on nurmipinnalla. Koskentieltä johtaa kirkolle kaksi tietä, toinen suoraan kohti kirkon pääovea ja toinen tapulille nousevaan mäkeen. **Kanttorinpuistoon** perustettiin 1950-luvulla Heinon kaupapuutarha

²⁰ Ahola & Sojakka 1993.

²¹ JämSRK. Valokuva kirkon palosta; ELKA. 2561/556 & 2561/557

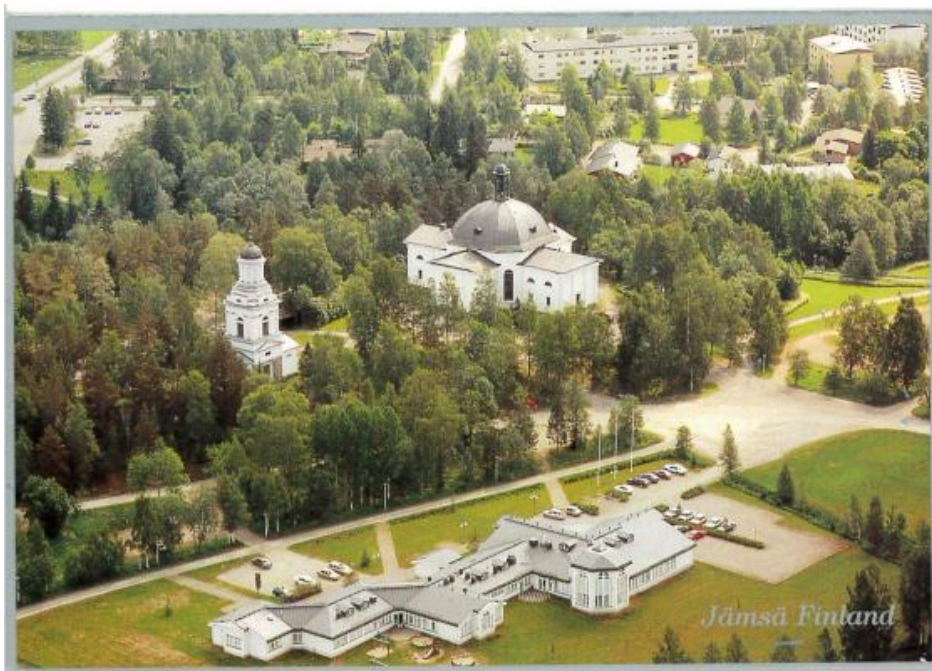
²² otettu ennen vuotta 1958, jolloin kuvassa näkyvän pappilarakennuksen kattomalli muutettiin harjakatoksi.

kasvihuoneineen. Siellä viljeltiin mansikkaa, avomaankurkkua sekä erilaisia leikkokukkia ja taimia. Puutarhan toiminta jatkui 1960-luvun puolella saakka.²³

Paikoitusalue kirkkopihalle tehtiin 1960-luvun piharemontissa. Se sijoittui vanhan tallipihan alueelle, Koskentielle vievien teiden väliin. Samassa yhteydessä kirkon pihapiiriin tehtiin istutuksia hortonomin suunnitelmien mukaan. Siitä suunnitelmasta nykyinen pihlajakujanne on peräisin. 1970-luvun lopulla lisää paikoitustilaa tehtiin kirkkopihan oikealle laidalle, pappilan taakse. Samassa yhteydessä tehtiin kävelytiet Kanttorinpuistoon sekä hautausmaan ja Jaatilanjärven välille.²⁴ Ilmeisesti tässä vaiheessa toinen Koskentielle johtava tie jäi pois käytöstä.

Seurakuntakeskuksen rakentaminen

Inkeri Niskalan suunnittelema seurakuntakeskus valmistui vuonna 1992. Siihen tehtiin toimisto- ja kerhotiloja sekä suuri seurakuntasali keittiöineen. Seurakuntakeskus rakennettiin niin sanotulle papinpellolle. Papinpelloilta on löytynyt joitakin myöhäisrautakauteen ajoittuvia esineitä, jotka ovat mahdollisesti kulkeutuneet täytemaan mukana. Vuonna 1824 valmistuneen kirkon ympäristöä tasoitettiin ajattamalla täytesoraa kirkon ympäristöön.²⁵ Parkkialueita laajennettiin 2009 vanhalle pappilan tallipihalle. Samalla kulku hautausmaalle tehtiin seurakuntakeskuksen pohjoispuolelta. Hautausmaan huoltorakennukset olivat valmistuneet 1990-luvulla.

²³ valokuva. Ilmavoimat/Suomen ilmailumuseo; Heino, H (haastattelu 12.1.2026)

²⁴ JämSRK arkisto. Koskentie 30:n piha- ja puistoalueet 1929-1981.

²⁵ Katiskoski 1989; https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=182010010

KIRKONMÄELLÄ KOHDATAAN

Kirkko oli useamman vuosisadan ajan se paikka, jossa kuultiin uutiset sekä tavattiin ihmisiä. Kirkonmenoissa käytiin usein, siihen velvoitettiin ja sitä valvottiin. Samalla oli hyvä hoitaa asioita, myös niitä maallisia. Kysyttäessä menemisiä tai tulemisia saatettiin sanoa, "lähden kirkolle" tai "kävin kirkolla". Tarkalleen ottaen ei käyty kirkossa, vaan kirkonkylällä, joka kehittyi monine toimijoineen kirkon läheisyyteen. Jämsässä tämä paikka oli kirkonmäen alue, jossa sijaitsi kirkko, kirkkomaa/hautausmaa ja pappila sekä joen toisella puolella käsityöläisiä ja maakauppa. Maantie etelästä kulki kirkkosillan yli ja siitä Auvilan talon ohitse kohti pohjoista. Myöhemmin rakentui tie Seppolasta Jämsänkoskelle.

Ihmisten kanssakäyminen

Maatalousyhteiskunnassa ihmisten elinpiiri käsitti pitkälti kodin ja siihen liittyvän työnteon. Aikaa vierailuille ja sosiaaliselle kanssakäymiselle oli vähän. Arkea katkaisemassa oli pyhäpäivä, joka etenkin kesäaikaan vei ihmiset kirkolle. Jo kirkkomatka oli sosiaalinen tapahtuma, jonka aikana kohdattiin naapuritalojen ja -kyltien asukkaita. Kirkkomatkalla ja kirkolla on vaihdettu kuulumisia ja solmittu uusia tuttavuuksia.

Kirkolla ja kirkkomatkan yhteydessä on käyty myös kauppaa. Kirkon läheisyyteen syntyneissä kirkonkylissä oli käsityöläisiä ja maakauppoja, joissa asioiminen hoitui – kirkon paheksunnasta huolimatta – kirkkomatkojen yhteydessä.

Kirkolla kuultiin myös uutisia ja ilmoituksia. Valtiovallan käskyjen lisäksi saarnatuolista kuulutettiin tärkeimpiä uutisia, paikkakunnan tapahtumia ja jopa yksityisten ihmisten ilmoituksia. Uutisten lisäksi tavat, muoti sekä muut vaikutteet levisivät kirkkomatkojen aikana.

Kirkonmäki oli paikka, joka oli – ja on edelleen – mukana ihmiselämän tärkeimmissä hetkissä. Hääpari kävi hakemassa kuulutukset pappilasta, ehkä siellä myös vihittäväenä. Kummit toivat lapsen kasteelle joko kirkkoon tai pappilaan. Ja saattoväki kuolleen läheisen kirkkomaan tai hautausmaan multiin.

Kirkko osana hallintoa

Uskonpuhdistuksesta alkaen kirkosta oli kehittynyt maallisen vallan esittämispaikka hengellisen vallan rinnalle. Pappien tehtäväksi tuli lukea valtiovallan käskyt ja lait. Vanhastaan pitäjän asioita oli käsitelty käräjillä, mutta niiden merkitys paikallishallinnossa väheni 1600-luvun kuluessa valtiovallan keskittämisen ja läänihallituksen aseman korostumisen myötä. Samalla kirkkoherran kokoon kutsumien pitäjänkokousten rooli alkoi kasvaa. Pitäjänkokouksissa päätettiin seurakunnan asioista, mutta myös monista maallisista asioista. Ajan kuluessa pitäjänkokouksen – eli seurakuntalaisten – vastuulle tuli muun muassa köyhäin- ja sairaanhoito, (kirkko)kurin valvominen ja kansanopetus.²⁶

Jämsän vanhimmat pitäjänkokousten pöytäkirjat ovat vuodelta 1755, sitä aikaisemmat ovat joko hävinneet tai niitä ei ole kokouksissa laadittu lainkaan. Pitäjänkokous pidettiin kirkossa tai sakastissa, yleensä jumalanpalveluksen jälkeen. Kokouksiin osallistui yleensä maanomistajat, joista pöytäkirjoissa yleensä nimeltä mainitaan säätyläiset ja kirkkoväärti. Maata omistamattomien osallistumisesta tiedetään vähän. Harvoin myöskään naiset olivat paikalla.²⁷ Kanssakäyminen kirkolla siis jatkui niin kutsutun virallisen osuuden päätyttyä, kun yhteisiä asioita alettiin kokouksessa hoitamaan.

Vuoden 1865 kunnallishallintoasetuksen myötä seurakuntarajojen mukaisesti muodostettiin kuntia, joiden hallinnosta alkoi vastata oma kunnallishallinto. Pitäjänkokouksen tilalle tuli kuntakokous ja kokouksen siirtyivät pois kirkoista. Jämsän kunnallishallinto on aloittanut vuonna 1866. Myös vuoden 1869 kirkollislaki toi muutoksia seurakunnalliseen toimintaan, sillä sen myötä seurakunnan oli mahdollista keskittyä hoitamaan vain seurakunnallisia, hengellisiä asioita. Kirkkoherran johtama kirkonkokous oli tärkein päättävän elin, jossa seurakuntalaiset saivat äänivaltaa sen mukaan, kuinka paljon olivat maksaneet pappi- ja kirkkomaksuja.²⁸

---

²⁶ Vihola 1988, 372.

²⁷ Kuusanmäki 1962, 485.

²⁸ Vihola 1998, 375 & 384; Mönkkönen 1988, 444.

LÄHTEET

Alkuperäislähteet

Arkistoaineisto

JämSRK (Jämsän seurakunnan arkisto).

- Kirkonkokouksen pöytäkirjat
- Kiinteistökansiot. Koskentie 30:n piha- ja puistoalueet 1929–1981.

Valokuvat:

ELKA (Suomen Elinkeinoelämän keskusarkisto): Seurakuntain Keskinäinen Palovakuutusyhtiö

- 2561/556
- 2561/557

JämSRK (Jämsän seurakunnan arkisto)

Keski-Suomen museo. Kuvatunniste: K1046/135.

Suomen ilmailumuseo

- kaksi valokuvaa kirkonmäestä 1950- ja 1960-luvuilla. (valokuvat internetistä).

Vapriikin kuva-arkisto: HM D/2678

Haastattelut:

Heino, Hilikka. 12.1.2026.

Kirjallisuus

Aaltonen, Esko 1963. Väestö ja yhteiskunta. Teoksessa Suur-Jämsän historia III.

Ahola, Teija & Sojakka, Pirjo 1993. Jämsän hautausmaiden inventointi. Keski-Suomen museo.

Forss, S. W. 1922. Päijänteen vesistö. Teoksessa: Finlandia vuosikirja 1922 (toimi. Lindström, Uno). Helsinki (käytetty: digi.kansalliskirjasto (online)).

Katiskoski, Kaarlo 1989: Jämsä Kirkonmäki Papinpelto. Rautakautisen löytöpaikan koekaivaus.

Kulha, Keijo K. 1974. Vanhan Jämsän historia 1860-luvulta vuoteen 1925.

Kuusanmäki, Lauri 1962: Kirkko ja seurakunta. Teoksessa: Suur-Jämsän historia II.

Kuusanmäki, Lauri 1962: Pitäjän itsehallinto. Teoksessa: Suur-Jämsän historia II.

Mönkkönen, Mauri 1988: Seurakuntaelämä. Teoksessa: Keski-Suomen historia 2 (toimi. Jokipii, Mauno).

Niitemaa, Vilho 1955. Hämeen keskiaika. Teoksessa: Hämeen historia (julk. Hämeen heimoliitto). Hämeenlinna.

Suvanto, Seppo 1954: Suur-Jämsän keskiaika. Teoksessa: Suur-Jämsän historia I

Särkkä, Matti 2003. Lukkarin torpasta ja sen asukkaista. (JämSRK arkisto).

Vihola, Teppo 1988. Kunnallinen toiminta Keski-Suomessa kuntakauskaudella. Teoksessa: Keski-Suomen historia 2 (toim. Jokipii, Mauno).